

«Гіацинтовим сонцем сто раз над тобою зйду...»

У світ вийшло унікальне двомовне видання поезії Ліни Костенко

15 січня 2021

Вихід у львівському видавництві «ВНТЛ — Класика» книги Ліни КОСТЕНКО «І знову пролог» з паралельними текстами українською та німецькою мовами у перекладі знаного австрійського славіста, професора Інституту славістики Віденського університету Алоїза ВОЛЬДАНА, став неординарною літературною подією наприкінці 2020 р. Це вже не перша спроба донести слово найвідомішої сучасної української поетеси до німецького читача — Анна-Галя ГОРБАЧ ще наприкінці 1990-х видала у своєму перекладі збірку віршів Костенко «Grenzsteine des Lebens» («Межові знаки життя», Brodina Verlag, 1998). Однак відтоді минуло вже більше двох десятиліть, та й наклад тої книжки був надто мізерним, щоб стати вагомим чинником популяризації творчості нашої поетеси в німецькомовному світі.

Назва книги «І знову пролог» запозичена з однойменного вірша, який завершує представлену добірку. До неї увійшли 40 поезій та невеличкий уривок з віршованої повісті «Берестечко». Незважаючи на відносно невелику кількість текстів, збірка дає доволі широке уявлення про тематичний спектр поезії Ліни Костенко — у ній представлені взірці інтимної та громадянської лірики, поезії, в яких піднімаються актуальні проблеми цивілізаційних загроз і відгомони Чорнобильської трагедії («На березі Прип'яті спить сатана», «Сіре місто, бетонна маро...»), проблеми розрахунку з минулим («Ми поранені люди...»), екологічні й екзистенційні виклики, які стоять перед людством («Над Везувієм сніг», «Життя — це пастка і життя — це пустка»), релігійні й богоборчі мотиви («Ісус Христос розп'ятий був не раз», «Свят-вечір»), вірші-екфрази, створені за мотивами творів образотворчого мистецтва («Ван Гог», «Брейгель. «Падіння Ікара»») тощо. Книга, яка вийшла за сприяння Австрійського наукового фонду, оснащена розлогими супровідним текстами — передмовою польської літературознавці Агнески МАТУСЯК та післямовою львівської германістки Алли ПАСЛАВСЬКОЇ, які також подані у двомовних версіях. Естетичне враження від цього видання доповнює чудовий художній дизайн з філігранними графічними роботами Анастасії СТАРКО.

Сучасна поезія Заходу, в тому числі й німецькомовна, нині поспіль верліброва, класичні римовані строфи на кшталт віршів Рільке чи Стефана Ґорге у ній радше виняток. У нас же, навпаки, традиція римованої поезії ще жива — регулярна ритміка, чіткий віршований розмір є важливими складниками української лірики, великою мірою вони виступають носіями не тільки формальної довершеності, евфонічності вірша, але й структурними парадигмами українського мислення. Отож при перекладі таких поезій перекладач повинен прагнути відтворити всі їхні складники, інакше він суттєво збіднить ментальну й виражальну палітру поетичних творів, які він перекладає. До честі Алоїза Вольдана потрібно сказати, що він здебільшого намагається зберегти ритмічні, метричні та фонетичні чинники поезій Ліни Костенко, хоча не завжди досягає при цьому бажаного ефекту повної формальної адекватності. І причина цього полягає не так у професійних якостях чи творчих можливостях перекладача, як радше в об'єктивній відмінності самих мов.

Загалом німецька мова «протяжніша» від української — насамперед завдяки артиклям, які кількісно нарощують її, тому суто візуально рядки німецьких перекладів українських віршів виглядають довшими. Це часто спричинює також нарощення того чи іншого віршованого рядка додатковими складами, що призводить до більшої кількості стоп у віршованому розмірі порівняно з оригіналом. Очевидно, що такий дисбаланс, беручи до уваги суттєву відмінність мовних систем, є неминучим. Тож нерідко перекладач змушений вдаватися до зміни віршованого розміру, внаслідок чого втрачається первинна мелодика, яка у віршах Ліни Костенко, близьких за своєю інтонаційною структурою до народної пісні, що є важливим елементом стильової впізнаваності. Тоді окремі рядки часом справляють враження підрядкового перекладу, як наприклад, у завершальних рядках вірша «Вечірнє сонце, дякую за день!» (с. 36-37), яким відкривається рецензована добірка поезій. У Ліни Костенко це прості й щирі слова подяки за прожитий день, за красу й первозданність природи, за усвідомлену гармонію світу:

[...]

За небо в небі, за дитячий сміх.
За те, що можу, і за те, що мушу.
Вечірнє сонце, дякую за всіх,
котрі нічим не осквернили душу.
За те, що завтра жде своїх
натхнень.
Що десь у світі кров ще
не пролито.
Вечірнє сонце, дякую за день,
за цю потребу слова, як молитви.

У німецькому перекладі вірша збережено простоту й природність цього пантеїстичного звертання, доволі точно передано думку й образність віршованих рядків, відтворено анафоричні повтори — і все-таки переклад відчутно програє у порівнянні з оригіналом, оскільки одна з його суттєвих домінант — пружна мелодика рядка, ритмічне дихання вірша — відчутно «кульгають», а рими у перекладі виявляються або вельми приблизними, або ж зовсім відсутні:

Hab Dank für einen Himmel, der im Himmel ist,
Und dafür, dass die Kinder lachen; ich danke dafür,
Dass ich danken kann, und dass ich danken muss
Und dass es Menschen gibt, die ihre Seele sich bewahrten.
Dafür, dass jedes Morgen seine Eingebung erwartet,
Dass irgendwo auf dieser Welt heut noch kein Blut geflossen.
Hab Abendsonne, Dank für diesen Tag, für dieses Wort,
Wie ein Gebet, zu dem wir greifen, unverdrossen.

Такі втрати є тим більше прикрими, коли взяти до уваги, що першу половину цього вірша перекладено цілком адекватно — його рядки звучать природно й легко, з дотриманням ритмічної тенденції першотвору (щоправда п'ятистопні ямбічні вірші оригіналу в перекладі на один-два склади довші), і навіть римування, незважаючи на його переважно асонансний характер, виглядає художньо переконливим.

Однак подібні метричні втрати не є тут визначальними, й навіть якщо вони подекуди зустрічаються, то зазвичай здебільшого компенсуються перекладацькою майстерністю у відтворенні образності, передачі граничного лаконізму авторської думки, парадоксальної афористичності віршів поетеси. У книзі водночас також знайдемо чимало прикладів майже повної адекватності першотвору й перекладу за всіма змістовними й формальними параметрами, як от у вірші «Мене ізмалку люблять всі дерева» (с. 114-115). Наведемо тут оригінал та його перекладацьку інтерпретацію:

Мене ізмалку люблять всі дерева,
і розуміє бузиновий Пан,
чому верба, від крапель
кришталева,
мені сказала: «Здрастуй!»
крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
на щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю, Я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.

Seit Kindertagen lieben mich die Baume alle

Und es versteht der Gott des Flieders mich, der Pan,
Sodass die Weide, glanzend von Kristallen
Mir ihren Gru? sagt, durch den Tann.
Warum erwarten mich die Walder wieder
Und wollen Sommerlicht und Morgenrote zeigen?
Ich liebe sie. Ich kenne ihre Lieder.
Ich spreche ihre Sprache auch im Schweigen.

Якщо проаналізувати цей переклад, то помітимо, що в ньому наявні тільки незначні й цілком допустимі відхилення: домінуючий в українському тексті п'ятистопний ямб варіюється у німецькому перекладі в діапазоні від чотири— до шестистопного ямбу, бузинового Пана замінено на бузкового — оскільки трискладове німецьке слово для означення бузини («Holunder») занадто довге, то перекладач цілком правомірно вдався до його заміни двоскладовим «Flieder» (бузок). З тих же міркувань, а головним чином через потребу віднайти німецьку риму до імені давньогрецького покровителя лісів бога Пана, «туман» в останньому рядку першої строфи замінено німецьким «Tann» — поетичним і дещо архаїчним означенням бору. Від такої заміни переклад аж ніяк не програв, тому що присутність лісового Пана добре вмотивовує появу бору як слова зі спорідненого лексичного ряду.

Проте інколи перекладач цілком свідомо відмовляється від такого атрибуту класичного віршування, як рима й передає римовані рядки білим віршем, прагнучи витримати при цьому ритмічний малюнок, як, наприклад, у вірші «Ван Гог» (с. 46-47). На це його якоюсь мірою уповноважує наявність у книзі також верлібрових віршів поетеси, скажімо, таких, як «Не ставте, не ставте крапку над ,і'» (с. 70) чи «Душа вертає на свої руїни» (с. 88), у яких рима відсутня.

Якщо відсторонитися від метрики, зберегти яку в перекладі надзвичайно важко, а іноді й неможливо, бо цільова мова диктує інший плин поетичного промовляння, то впадає у вічі насамперед прагнення до граничної точності, вірності системі авторських мікрообразів. Це не буквалізм, а висока відповідальність перекладача за кожне відтворене слово першотвору, а оскільки образні структури Ліни Костенко первозданні й неповторні, то втрата бодай якогось образного елемента відчутно збіднить перекладацьку версію. Це добре демонструє, наприклад, перша строфа завершального вірша збірки «І знову пролог»:

Маю день, маю мить, маю
вічність собі на остачу.
Мала щастя своє, проміняла
його на біду.
Голубими дощами сто раз
над тобою заплачу.

Гіацинтовим сонцем сто раз
над тобою зійду.

Der Tag ist mein, der Augenblick, die Ewigkeit zu guter Letzt.
Das Gluck war mein, ich hab's gegen das Ungluck es getauscht.
Hab mit dem Blau der Regengusse hundert Mal dich benetzt.
Ging hundert Mal als Hyazinth der Sonne uber dir ich auf.

П'ятистопний анапест першотвору тут поступився семи-/восьмистопному ямбові, а замість майбутнього часу в останніх двох рядках оригіналу вжито минулий, проте на образному рівні точність відтворення дивовижна. Це один з прикладів того, як дбайливо й обережно ставиться перекладач до тексту оригіналу, як намагається не випустити з нього жодного нюансу, «ні титла, ні коми».

Чудовий знавець слов'янських мов, в тому числі й української, професор Алоїз Вольдан відомий передусім як перекладач з польської, української та російської, тому його звернення до поезії Ліни Костенко можна вважати щасливою миттю для української культури. Він тонко відчуває всі образні й мовностилістичні реєстри віршів поетеси та спроможний віднайти для них в ресурсах німецької мови адекватні відповідники. При цьому потрібно пам'ятати, що лірика Ліни Костенко, при всій своїй відкритості, прозорості, ясності, за своїм характером високоінтелектуальна, глибоко філософська, насичена складними кодами світової культури, тож перед перекладачем стояло надскладне завдання, обтяжене до того ж неабиякими формальними викликами. І та обставина, що вірші Ліни Костенко віднині можна прочитати у високопрофесійних німецьких перекладах, є вельми відрадним фактом рецепції української літератури на чужомовних теренах.

Концепція книги старанно продумана, вірші у ній, мовби дорогоцінний клейнод, вставлений в оправу, обрамлені вже згадуваними передмовою та післямовою. Це змістовні аналітичні тексти, які пунктирно розкривають творчий шлях Ліни Василівни та її виняткове місце в сучасній українській поезії. У цьому зв'язку висловимо тільки одне невеличке зауваження — в передмові, при переліку імен поетів-дисидентів 1960-х років, йдеться, вочевидь, про Василя Голобородька, якого тут помилково названо Іваном (с. 14 і 29).

Загалом можемо констатувати, що поява цього розкішного двомовного українсько-німецького видання є неабияким здобутком нашої вітчизняної культури. Однак хотілося б, щоб така книжка нашої уславленої поетеси з'явилася на ринку німецькомовного культурного простору, адже у нас Ліну Костенко віддавна знають і люблять, а ось донести її поезію до німецького читача спроможне тільки західне видавництво, яке має у своєму розпорядженні відповідні важелі поширення й пропаганди книжкової

продукції — видавничу рекламу, мережу книгарень, презентаційні можливості. Тож будемо сподіватися на те, що невдовзі ця збірка, як зазначає у своїй післямові Алла Паславська, стане поштовхом до нових, системних перекладів поезії Ліни Костенко різними мовами.

* * *

Ліна Костенко. І знову пролог / Упор. Алла Паславська, Алоїз Вольдан. Пер. Алоїза Вольдана. Дизайн Анастасії Старко. Передм. Агнеєшки Матусяк. Післям. Алли Паславської. — Львів: ВНТЛ — Класика, 2020. — 136 с. [з паралельними текстами укр. та нім. мовою]

ДОВІДКА «Дня»

Ліна Костенко (нар. 19 березня 1930, Ржищів, Київська округа, Українська СРР) — українська письменниця, поетеса-шістдесятниця. Лауреатка Шевченківської премії (1987), Премії Антоновичів (1989).

У радянські часи брала активну участь у дисидентському русі, за що була надовго виключена з літературного процесу. Авторка поетичних збірок «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), роману у віршах «Маруся Чурай» (1979, Шевченківська премія 1987), поеми «Берестечко» (1999, 2010). 2010 року опублікувала перший прозовий роман «Записки українського самашедшого», що став одним із лідерів продажу серед українських книжок у 2011.

Почесний професор Києво-Могилянської академії, почесний доктор Львівського та Чернівецького університетів.

Відмовилася від звання Героя України. У сучасній українській традиції входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України.

Петро Рихло народився 10 липня 1950 у селі Шишківці Кіцманського району Чернівецької області. В 1967—1972 навчався на факультеті романо-германської філології Чернівецького державного університету (нині — національний університет ім. Юрія Федьковича,) в 1985—1987 там же — в аспірантурі при кафедрі зарубіжної літератури, і, згодом, у докторантурі (2003—2005).

Працює викладачем кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету, професором україністики Інституту славістики Віденського університету в Австрії. З 2007 — професор кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету. Член Українського ПЕН. Перші переклади з

німецької (віршів чернівецької поетеси Стефанії Нусбаум) опублікував у газеті «Радянська Буковина» (1972).

Сьогодні в доробку Петра Васильовича понад двадцять упорядкованих та перекладених книжок. Серед них — повний корпус Целанової поезії — 10 збірок, опублікованих видавництвом «Книги ХХІ».

Петро РИХЛО, спеціально для «Дня»